

Andrej Pavlič

Zbornik soboškega muzeja 28

Murska Sobota: Pomurski muzej, 2023

Tematska številka zbornika, ki ga je uredila Metka Fujs je posvečena dogodkom, ki so med drugo svetovno vojno pred osemdesetimi leti zaznamovali Pomurje. Razdeljena je na enajst razprav in člankov, tri sezname vojnih žrtev, bibliografijo in poročilo o delu muzeja v letu 2022.

V prispevku o učiteljstvu v Prekmurju med drugo svetovno vojno Sindi Časar predstavi ukrepe madžarske oblasti za madžarizacijo Prekmurja v šolstvu, predvsem s spremembo učiteljskega kadra. Odpuščali so slovenske učitelje, ponovno zaposlovali starejše lojalne učitelje, prihajali pa so tudi učitelji iz osrednje Madžarske. V Čakovcu so na učiteljski izobraževalni lojalni in nacionalno madžarsko usmerjeni kader. Učiteljstvo je bilo pomembno tudi pri vodenju jezikovnih tečajev, vključevanju v lokalna društva in organizacije, in je bilo hkrati sestavni del madžarskega izobraževalnega društva, ki je promoviralo madžarizacijo na vseh področjih življenja.

Jurij Štesl piše o odporniškem gibanju v Prekmurju leta 1941, ki se je začelo po madžarski okupaciji Prekmurja meseca aprila in ga je

vodil in organiziral sekretar okrožnega komiteja Komunistične partije Slovenije (OK KPS) za Prekmurje Štefan Kovač. Sprva je šlo za propagandne akcije, ki so se sredi avgusta 1941 razvile v sabotažne akcije. Madžarski odgovor so bile racije, s smrtjo Kovača ter obešenjem Štefana Cvetka in Evgena Kardoša je bilo odporniško gibanje zatrto vse do oživitve poleti 1944.

Z nekaj vidiki delovanja in organiziranosti katoliške cerkve v Prekmurju med drugo svetovno vojno se je ukvarjal Lászlo Göncz. Prikazano je delovanje duhovnika in dolnjelendavskega dekana Ivana Jeriča, predvsem v povezavi z dogodki na začetku in ob koncu vojne. Poleg verskih zadev je bil v tem obdobju v ospredju delovanja katoliške cerkve narodnostni in jezikovni vidik oz. konflikt. Iz dopisovanja med nekaterimi prekmurskimi duhovniki in škofijo v Sombotelu spoznamo primere, povezane z uporabo slovenskega jezika pri cerkvenih obredih ter premeščanje oz. nameščanje duhovnikov. Avtor se dotakne tudi delovanja redovnic oz. šolskih sester v Lendavi, sicer pa pretežno del članka obravnava župnijo Dolnja Lendava ter lendavsko dekanijo.

O evangeličanski vizitaciji škofa Béle Kapija med 22. in 26. aprilom 1942 v vseh devetih prekmurskih evangeličanskih gmajnah pišeta Gordana Šövegeš Lipovšek in Tadeja Andrejek. Ob obisku škofa nastali dokumenti kažejo sliko delovanja posamezne gmajne s kratkim opisom cerkvene občine, seznamom verskih pesmi, ki so jih peli, kratko zgodovino cerkvene občine, vprašalnik z odgovo-

ri ob vizitaciji ter zapisnik. To gradivo danes hrani Evangeličanski arhiv v Budimpešti.

Bogdan Kolar piše o dijaškem domu Martinišče v Murski Soboti med drugo svetovno vojno. Zavod je upravljala salezijanska redovna skupnost in v njem so bivali dijaki soboške gimnazije, ki so bili po madžarski okupaciji deležni privzgoje madžarskih vrednot in vzgoje za nacionalistično politiko. Prejšnji vzgojitelji, ki so bili vsi jugoslovanski državljani, večinoma iz Prekmurja, so bili zamenjani z madžarskimi vzgojitelji in upravitelji, ki jih je ob soglasju političnih oblasti moral imenovati predstojnik salezijanske skupnosti v Budimpešti.

Prvi prekmurski poklicni znanstvenik je bil Avgust Pavel, rojen leta 1886 na Cankovi, od leta 1920–1946 je živel v Sombotelu. O njegovih prizadevanjih za prekmurske Slovence med drugo svetovno vojno, kjer je z dopisovanjem z madžarskim nadzorstvom za javne zbirke dosegel, da je zbirka Prekmurskega muzejskega društva – s knjižnico, arheološkimi, etnološkimi, numizmatičnimi in likovnimi predmeti – ostala v Murski Soboti, v svoji razpravi piše Marija Kozar – Mukič.

Rdeča armada je leta 1945 prispela v Prekmurje. Skozi prizmo pričevanj lokalnega prebivalstva Darjan Lorenčič predstavi takratni potek dogodkov v Porabju in na Goričkem, in tako dobimo vpogled v življenje običajnih ljudi med prisotnostjo Rdeče armade v njihovih krajih. Iz pričevanj je razvidno, da je bil položaj lokalnega prebivalstva v Porabju slabši v primerjavi s položajem na Goričkem, kjer so bile dovoljene »vaške straže«, ki so kot nekak-

šen mediator pomagale pri reševanju konfliktov med prebivalci in Rdečo armado. V Porabju takega mediatorstva ni bilo in so bili prebivalci bolj prepuščeni sami sebi.

Pomurski muzej Murska Sobota hrani korespondenco Frančka Kšele iz Kuršincev pri Mali Nedelji. Jelka Pšajd se je lotila pregleda te zapuščine za obdobje od 1943–1944. Vojak Kšela je pisal domačim o razmerah na fronti, v prispevku je v celoti objavljeno eno tako pismo, domači pa so mu v pisnih opisovali potek življenja v njegovem domačem kraju in v okolici Ljutomera. Avtorica ugotavlja, da pisma nimajo estetske funkcije in ustvarjalnih teženj pisanja, so pa dragocen spomin na vojne dogodke in pretekle čase.

Prekmurska brigada je bila uradno ustanovljena 7. maja 1945. Attila Kovács v prispevku predstavi vsebino treh pisem, ki jih je leta 2012 Dobrovničan Janez Varga iz avstralskega Tamworta pisal sovaščanu Istvanu Kovácsu. V njih se Varga kot partizan Prekmurske brigade spominja njenega delovanja od ustanovitve pa do ukinitve. Avtor članka piše, da pisma že do sedaj znanih in objavljenih dejstev o brigadi ne spremenijo, ampak jih dodatno potrdijo.

O posadki sestreljenega zavezniškega gorečega letala, ki je 7. julija 1944 želelo pristati pri Murski Soboti, piše Metka Fujs. Gre za bombnik britanskega kraljevega vojnega letalstva, ki se je vračal z bombardiranja ciljev pri Dunaju. Še preden se je 6 članov posadke lahko rešilo, je letalo eksplodiralo. Leta 2005 so v Murski Soboti padlim letalcem postavili spominsko znamenje, na katerem pa

so napačno zapisana imena. Avtorica v prispevku popravlja napako in navaja točne podatke šestih umrlih letalcev.

V prispevku o romskem genocidu na Slovenskem med drugo svetovno vojno Marjan Toš naniža podatke o številu Romov in Sintov, ki so živeli pred drugo svetovno vojno v Dravski banovini oz. jugoslovanski Sloveniji. Tako izvemo, da je največ Romov, skupno 833, živelo v Prekmurju. Po zbranih podatkih Inštituta za novejšo zgodovino je bilo med drugo svetovno vojno na Slovenskem ubitih 207 Romov in Sintov. V Turnišču v Prekmurju so Madžari leta 1945 ustrelili 6 Romov, po podatkih Zveze Romov Slovenije pa je bilo v madžarskih taboriščih ubitih 27 prekmurskih Romov. Tragična usoda slovenskih Romov in Sintov med drugo svetovno vojno še ni dokončno raziskana.

Drugi del Zbornika soboškega muzeja 28 predstavlja trije poimenski sezname vojnih žrtev. V prvem Attila Kovács obravnava interniranje Primorcev in Istranov, ki so sicer bili v obdobju med obema vojnama naseljeni s strani taktarne jugoslovanske oblasti v naselja s pretežno madžarskim prebivalstvom v okolico Lendave, v internacijsko taborišče Šarvar. Madžarski orožniki so jih 23. junija 1942 natrpali v živinske vagonne in odpeljali v taborišče Šarvar. Navedenih je 589 internirancev. Izpod peresa istega pisca je prispevek o interniranih prekmurskih Madžarih v taborišči Hrastovec in Strnišče. V noči z 9. na 10. julija 1945 so namreč jugoslovanske oz. slovenske

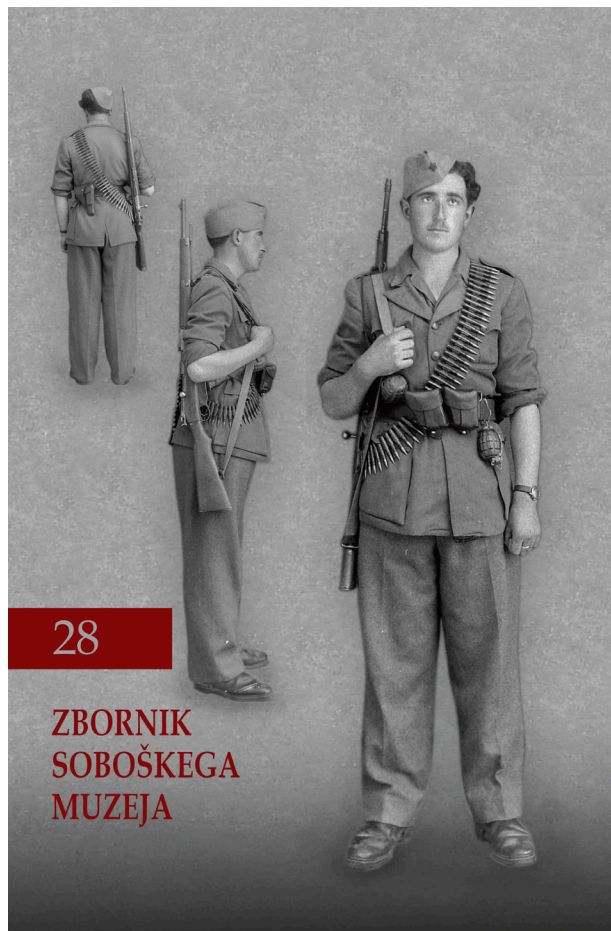
oblasti v taborišče, urejeno na gradu Hrastovec, internirale 558 prekmurskih Madžarov iz 19 naselij dolnjelendavskega okraja. Po nekaj tednih so predvsem tiste za delo sposobne prepeljali v taborišče Strnišče pri Ptujju. Domov so jih poslali septembra 1945.

V tretjem seznamu Metka Fujs predstavlja 448 imen padlih vojakov Rdeče armade na območju Pomurja, ki so pokopani na soboškem pokopališču. Na začetku leta 1945 je namreč Pomurje postalo del dveh velikih vojaških operacij, ki so ju izvajale enote sovjetske Rdeče armade iz sestava 3. ukrajinske fronte. Prva je bila dokončanje zasedbe Madžarske, druga pa prodor proti Dunaju. Na območju Pomurja naj bi bilo pokopanih 516 padlih vojakov Rdeče armade, katerih posmrtno ostanke so leta 1962 izkopali iz začasnih grobov in prenesli v skupne grobove na pokopališče v Murski Soboti. Zaradi neidentificiranosti imen seznam še vedno ni popoln.

Razpravam in člankom sledi bibliografija literature o drugi svetovni vojni, ki jo je začel sestavljati žal že pokojni Franc Kuzmič. Nadaljevala in dokončala sta jo Andrej Pavlič in Tadeja Andrejek. Podrobno je bilo pregledanih 15 slovenskih časopisov in revij. Dodane so tudi monografije, e-knjige, članki, spletni zvočni posnetki in spletni videoposnetki. Ob ročnem iskanju po periodiki so sestavljanci uporabili tudi slovenski vzajemni katalog COBIB.

Zbornik zaključuje prispevek Mateje Huber, v katerem so predstavljeni dogodki v Pomurskem muzeju v letu 2022 in sicer razstave, založniška dejavnost, predavanja in tudi družinski programi.

Pri vseh razpravah in člankih je navedena bibliografija, pri nekaterih so avtorji uporabili tudi fotografsko gradivo.

Bibliografija

Fujs, M. (ur.). (2023). *Zbornik soboškega muzeja 28*, Murska Sobota: Pomurski muzej.